

УДК 378.14: 37.013.77

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Яцина О.Ф.

У статті автор розглядає психологічні аспекти активізації пізнавальної діяльності студентів в умовах навчання у вищій школі.

Ключові слова: активізація пізнавальної діяльності, активність студентів, учбовий процес.

Постановка проблеми. Наукові, соціально-економічні та технологічні досягнення суспільства обумовлюють тенденцію до його прогресивного розвитку в усіх напрямках і відповідно висувають нові вимоги до системи освіти, основна мета якої полягає у формуванні компетентної, соціально активної творчої особистості. Проте в умовах існуючої системи організації навчального процесу рівень готовності студентів до майбутньої професійної діяльності не в повній мірі відповідає вимогам до сучасного спеціаліста. Для глибокого оволодіння матеріалом навчальних програм студентству необхідно постійно вдосконалювати свої знання, виробляти навички дослідника, активізувати пізнавальну діяльність. Сьогодні процес учбової діяльності вищих закладів освіти все більше спрямовується на збільшення кількості годин самостійної роботи студентів, яка у свою чергу ґрунтується на активній пізнавальній діяльності. Проте далеко не для кожного студента вона стає потребою у процесі професіоналізації. Розв'язання цього питання залежить від впровадження інновацій у систему вищої освіти, які відображаються в її складових:

меті, змісті, структурі, формі, методах, засобах навчальної діяльності та розвитку пізнавальної активності суб'єктів навчально-виховного процесу, що позначаються на якості навчання майбутніх спеціалістів. У зв'язку з цим постає проблема створення відповідних психологічних умов активізації пізнавальної діяльності в умовах навчання у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку пізнавальної активності постійно в центрі уваги науковців, оскільки її успішне розв'язання дає можливість підвищувати ефективність, результативність і якість навчально-виховного процесу. Психологічні її аспекти висвітлені у працях Л.Виготського, П.Гальперіна, В.Давидова, О.Леонтєва, А.Матюшкіна, С.Рубінштейна, Н.Тализіної та інших. Проблема управління навчально-пізнавальною діяльністю стала предметом дослідження П.Атаманчука, Б.Коротяєва, В.Лозової, В.Онищука, Т.Шамової та інших. Основні положення сучасної теорії розвитку пізнавальної активності відображено в працях В.Вергасова, Т.Шамової, Г.Щукіної.

Мета статті. Обґрунтувати психологічні умови розвитку пізнавальної активності студентів в умовах навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз науково-теоретичних засад організації навчально-пізнавальної

діяльності студентів і психолого-педагогічних аспектів активізації цієї діяльності показав глибокий інтерес науковців до означеної проблеми. Вивчення наукової літератури доводить важливість забезпечення активності суб'єктів пізнання в учбовій діяльності. Науковці стверджують, що пізнавальна активність особистості – це діяльний стан, який виявляється в різнобічному глибокому інтересі до знань, прикладанні зусиль, напруженні уваги, розумових і фізичних сил задля досягнення поставленої мети. В роботах І.Підласого, Т.Шамової, Г.Щукіної звертається увага на необхідність реалізації в практиці учбової діяльності розвивальної функції навчання, забезпечення оптимального співвідношення керівної ролі викладача та самостійної роботи студента в навчальному процесі як основного компоненту активності суб'єктів навчання. Вивчаючи дане питання, кожен із дослідників робить акцент на певному аспекті пізнавальної активності. Так, М. Махмутов розглядає дане питання з боку інтраіндивідуальної структури особистості, вважаючи активність виявом вольової, емоційної та інтелектуальної сторін особистості [5]. Т. Шамова бачить її як єдність діяльності, в якій проявляється особистість самого суб'єкта навчання з його відношенням до змісту, характеру діяльності і бажанням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-пізнавальної мети [8]. Г. Щукіна доводить, що пізнавальна активність є найсильнішим стимулом формування цілісної особистості, рівень якої залежить від розвитку інтересу в системі інших мотивів [9]. В «Психологічній енциклопедії» активність розглядають як одну з характеристик діяльності та поведінки людини, при якій активність має усвідомлений і цілеспрямований характер, відзначається діяльністю і значною стійкістю [6, с.15]. К. Абульханова-Славська зазначає, що активність – це притаманний особистості спосіб об'єктивізації, самовираження (і в діяльності, і в спілкуванні, і на життєвому шляху в цілому) у відповідності з її вищими потребами у визнанні, цінності тощо. Особистість за допомогою своєї

активності знаходить предмети, умови і ситуації задоволення потреб, регулює окремі дії і вчинки відповідним чином категоризує, моделює, перетворює дійсність [1, с.113-114]. Важливою в змісті дослідження проблем розвитку пізнавальної активності є думка Л.Божович про роль внутрішніх чинників активності: уявлень, ідей, потреб, інтересів. Дослідниця справедливо вважає, що будь-який вид соціальної активності (трудова, пізнавальна, творча тощо) залежить від потреб особистості, установок, ціннісних орієнтацій, переконань людини, тобто від характеру мотиваційної структури особистості, відтак мотивів діяльності [2]. Щодо мотивів учбової діяльності, то дослідники виокремлюють наступні: усвідомлення найближчих і кінцевих цілей навчання; усвідомлення теоретичної і практичної значущості знань; емоційності форми викладу учбового матеріалу; демонстрація перспективи в розвитку наукових понять; професійна спрямованість учбової діяльності; вибір завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі учбової діяльності; наявність допитливості і «пізнавального психологічного клімату» в навчальній групі [4, с.266]. Таким чином, усвідомленість мотивів учбової діяльності є передумовою пізнавальної активності.

Поточніючі поняття «пізнавальна активність», дослідники вважають, що даний феномен властивий тій особистості, що виявляє готовність до самостійної діяльності у пошуку новітньої інформації, виокремлення наукових проблем і знаходження шляхів їх вирішення; вміння використовувати набуті знання для розв'язання нових завдань. Тобто це – інтегративна якість особистості, що спрямована на результативну діяльність, на творчий пошук, а зрештою, на самореалізацію.

Узагальнюючи різні підходи до розуміння поняття «пізнавальна активність», можна зробити висновок, що пізнавальна активність характеризує індивідуальні особливості людини в процесі пізнання нею власної діяльності, виникає у процесі діяльності через взаємодію певних зовнішніх та внутрішніх факторів (рис. 1).

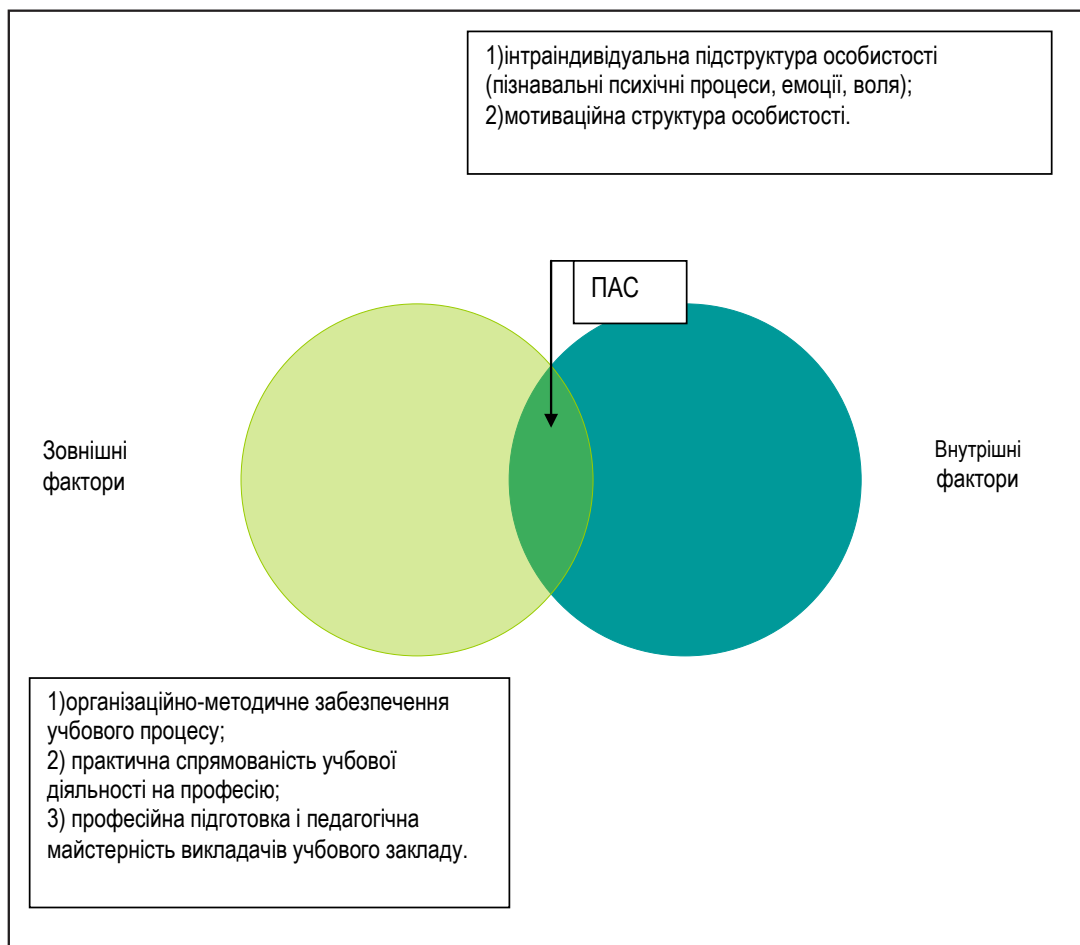

Рис. 1. Чинники формування пізнавальної активності студентів (ПАС)

Традиційно активізація пізнавальної активності розглядається у зв'язку з удосконаленням методів і форм навчально-пізнавальної роботи студентів, що забезпечують його активну і самостійну теоретичну та практичну діяльність в усіх ланках навчального процесу. Не заперечуючи сказане, нам здається, що активізація пізнавальної активності має здійснюватися не тільки у напрямку до студента, а й до викладача. Це дія, що являє собою систему суб'єкт-суб'єктних взаємовпливів всіх учасників навчально-виховного процесу, результатом якої є розвивальне навчання, де важливим є пізнання шляхом самостійного пошуку, усвідомлення інформації та здатності використати отримані знання у нових соціальних умовах. Таким чином і статус викладача, що виконує навчальне навантаження, змінюється на статус дослідника, колеги. Психолого-педагогічним ефектом розвивального навчання є конструктивна взаємодія студентів і викладачів та особистісний підхід до студента у процесі вивчення навчальних дисциплін. Організація спільної учбової діяльності передбачає спільну відповідальність за її успішність, що у свою чергу вимагає від її учасників виявляти пізнавальну активність.

Активізація пізнавальної діяльності у процесі розвивального навчання стає можливою, коли викладач конструює такі проблемні ситуації, в яких звичні способи дій не дозволяють її вирішити, що примушує студентів рефлексувати. Відтак з'являються нові, об'єктивно необхідні уміння успішно досягати поставленої мети діяльності в мінливих умовах її протікання. Тому переконані, що ефективність пізнавальної діяльності студентів у навчально-виховному процесі можлива за умови актуалізації їх суб'єктності шляхом використання особистісно-зорієнтованих технологій навчання. Стимулювання розвитку суб'єктності, зокрема здатностей до творчості, до самостійного визначення напрямку своєї діяльності посилюють мотиваційно-потребову сферу, а відтак визначають спрямованість особистості, сприяють саморозвитку.

Дослідники вважають, що структура мотивів студента, яка формується в період навчання, є стрижнем особистості майбутнього фахівця [7, с.66]. Проведений нами серед студентів-психологів 1 та 2 курсів Ужгородського національного університету моніторинг за методикою Реана, Якуніна щодо мотивів навчальної діяльності показав, що домінуючими мотивами учбової діяльності є наміри стати висококваліфікованими спеціалістами (89%; 80%), успішно навчатися на наступних курсах (47%; 65%), набутти глибоких та міцних знань (63%; 50%), добитися схвалення батьків та оточуючих (40%), не відставати від сокурсників (47%) та отримати інтелектуальне задоволення (37%). Аналіз переважаючих мотивів дає підстави класифікувати їх як зовнішні та внутрішні. До внутрішніх ми віднесли професійні мотиви, що відображають значення навчальної діяльності у майбутньому як фахівця своєї справи; глибину і міцність знань; отримання інтелектуального задоволення від процесу пізнання. Зовнішні мотиви виражають цінності соціального змісту: відповідати очікуванням батьків, оточуючих, отримати їхнє схвалення; одержати диплом. За отриманими результатами можемо зазначити, що серед респондентів переважають студенти з вираженою професійною мотивацією. Припускаємо, що виявлені позитивні навчальні мотиви формують відношення студентів до пізнавальної діяльності та її складової – пізнавальної активності.

Окремо хочемо зупинитися на обговоренні такого мотиву учбової діяльності як отримання інтелектуального задоволення від процесу пізнання. Дослідники П.Я.Гальперін, Н.Ф.Тализіна, Е.Д.Чернов та ін. зазначають, що в інтелектуальному розвитку людини суттєва роль належить самостійній діяльності. Її студенти виконують у відповідності зі здібностями, адекватно вимогам майбутньої професійної діяльності. Тобто, пізнавальна активність студентів пов'язана із потребою пізнання, яка здійснюється у процесі самостійної науково-дослідницької роботи, що приносить інтелектуальне задоволення, відтак сприяє особистісному та професійному розвитку.

Ми відмічали, що важливим чинником пізнавальної активності студентів є практична спрямованість учбової діяльності на

професію. Фахова підготовка передбачає набуття студентами теоретичних знань з основ наук відповідної спеціальності та спеціалізації й вироблення практичних умінь та навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності. Зміст фахової підготовки визначається фундаментальними навчальними дисциплінами спеціальності та спеціалізації; навчальними дисциплінами фахового спрямування. При цьому пізнавальна активність студентів розглядається нами як інтегративна якість особистості майбутнього спеціаліста і є важливою умовою його самореалізації. Якщо розглядати пізнавальну активність як критерій якісної підготовки фахівця, то варто пам'ятати, що ефективність її формування залежить від оптимальної організації процесу навчання в цілому. Тому доцільно посилювати практичну спрямованість змісту курсів, зокрема циклу дисциплін для самостійного вибору студентів, частка якого у порівнянні з дисциплінами самостійного вибору вузу менша у 2,5 рази. Така практика, на наш погляд активізувала би пізнавальну активність не тільки студентства, а й викладачів, посилила науково-дослідницьку роботу. Адже високого рівня професійної майстерності й творчого підходу досягають лише за умов, коли виникає і реалізується потреба професійного саморозвитку і самовдосконалення, а також коли виявляється позитивне мотиваційно-ціннісне ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності.

Отже, оптимізація процесу індивідуально-професійної підготовки студентів вищих учбових закладів повинна бути максимально наближена до реальної діяльності.

Стимулом пізнавальної активності студентів є такі форми науково-дослідницької діяльності, як реферат, есе, курсові, бакалаврські, дипломні, магістерські роботи, виступи на конференціях. Під час виконання цієї діяльності виробляється самостійність, критичність висловлювання, вміння обґрунтовувати певні положення, набувається професійний досвід. Сприяють пізнавальній активності і відео- й аудіокомунікації, за допомогою котрих стало можливим організувати інтерактивні діалоги і полілози з різних питань, через електронні носії доступними є фонди наукових бібліотек. Таким чином у процесі активного використання інформаційних засобів отримання учбової інформації підвищується пізнавальна активність студентів. Разом з тим, комп'ютер, як слушно зауважує Б.Гершунський, повинен вирішити в першу чергу проблему інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, а саме якісного рівня інформаційної подачі навчального матеріалу, що включає системність, логічність, послідовність, чіткість, проблемність, мобільність і глибину викладу, гарантує оперативне представлення інформації такого виду (оптимальної як за об'ємом, так і за змістом), який на даний момент потрібен користувачу. Раціональна подача інформації, тобто її ущільнення, графічний вигляд, швидкий пошук в різних текстах – важливий крок до активізації навчального процесу і формування творчих здібностей, вважає дослідник [3]. Ми згодні, що нові інформаційні технології, які є носіями вдосконалених методів і засобів навчання, сприяють пізнавальній активності, проте рівень сформованості пізнавальної активності у більшості студентів залишається репродуктивним. Причини такої ситуації, на наш погляд, зумовлені незрілістю внутрішніх факторів пізнавальної активності студентів (див. рис. 1).

Висновки. Пізнавальна активність характеризує індивідуальні особливості людини в процесі пізнання нею власної діяльності, виникає у процесі діяльності через взаємодію певних зовнішніх та внутрішніх факторів. Цілеспрямоване формування пізнавальної активності студентів в процесі учбової діяльності впливає на підготовку майбутніх спеціалістів. Психологічними умовами пізнавальної активності студентів є розвивальне навчання, де важливим є пізнання шляхом самостійного пошуку, усвідомлення інформації та здатності використати отримані знання у нових соціальних умовах; утворення системи суб'єкт-суб'єктних стосунків всіх учасників навчально-виховного процесу та особистісно-орієнтованих технологій навчання. Як якість особистості пізнавальна активність грає важливу роль у самореалізації.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.:Наука, 1980. – 335 с.
2. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович / Под ред.Д.И. Фельдштейна. – М., 1995.
3. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Борис Семенович Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 263 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – СПб:Питер, 2000. – 512 с.:ил. – (Серия «Мастера психологии»). Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / Мирза Исмаилович Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 137 с.
5. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с.
6. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб / Зінаїда Іванівна Слєпкань. – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.
7. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Татьяна Ивановна Шамова. – М.: Педагогика, 1982. – 209 с.
8. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: Учебное пособие для студентов пед. институтов / Галина Ивановна Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

Яцина Е.Ф.

Психологические аспекты активизации познавательной деятельности

В статье автор рассматривает психологические аспекты активизации познавательной активности студентов в условиях обучения в высшей школе.

Ключевые слова: активизация познавательной деятельности, активность студентов, учебный процесс.

Yatsyna O.F.

Psychological aspects of activization of cognitive activity

The author of the article has considered psychological aspects of the activization of cognitive activity of the students of higher educational institutions.

Key words: activity, cognitive activity, students, instructor.